

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2019 | ÅRGÅNG 23

Bokförlaget THALES

De mänskliga rättigheternas mångfald

MÅNGA SAKER GÅR idag under beteckningen »mänskliga rättigheter», och de kan på olika sätt buntas samman i grupper som sedan etiketteras på olika sätt. Inom juridik är förstas en mångfald av etiketter en nödvändighet. Och detsamma kan sägas om de olika saker som går under beteckningen »friheter» och »frihetsförordningar». I det senare fallet har emellertid i vissa politiska och filosofiska situationer Isaiah Berlins berömda dikotomi mellan negativa och positiva friheter visat sig vara fruktbar. Jag kommer i den här uppsatsen att föreslå en uppdelning av mänskliga rättigheter i negativa och positiva, vilken jag tror är viktig och klagörande att ha i minnet i sammanhang som jag återkommer till.

Dikotomin är verkligen inte utan föregångare, men trots detta finns inte term-kontrasten »negativ-positiv mänsklig rättighet» presenterad under uppslagsordet »Human Rights» i *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Nickel 2019). Där finns inte heller under annan etikettering de definitioner jag kommer att föreslå. Under Wikipedias uppslagsord »Mänskliga rättigheter» finns (både i den engelska och den svenska versionen) en hänvisning till uppslagsordet »Negativa och positiva rättigheter», men inte heller där finns de definitioner jag vill införa. Detsamma kan sägas om ett par andra internetpublikationer. Låt mig ta avstamp från Amartya Sen.

Han skiljer i sin uppsats »Elements of a Theory of Human Rights» (2004) på två typer av mänskliga rättigheter. Den ena är det sena 1700-talets klassiska rättigheter, och den andra den typ av rättigheter som adderas i FN:s första deklaration om mänskliga rättigheter. Kärt barn har många namn. Och den senare typen etiketterar han på tre olika sätt: (i) »ekonomiska och sociala rättigheter», (ii) »välfärdsrättigheter», (iii) »andra generationen rättigheter» (2004: 316–319, 345–348). Distinktionen ges ibland också beteckningen »gamla och nya rättigheter» (Nickel 2007: 12–14).

Det är denna lite lösa dikotomi jag ska försöka förbättra begreppsligt, och betona vikten av att inte glömma bort. De klassiska rättigheterna kommer jag att ge beteckningen »negativa rättigheter» och de andra »positiva rättigheter». Ur mänsklig värderingssynpunkt är naturligtvis de negativa rättigheterna minst lika »positiva» som de positiva rättigheterna.

En liten litteraturtitt

DEN TERMINOLOGISKA KONTRAST mellan negativa och positiva rättigheter som jag finner viktig tycks mig numera få andra som skriver om mänskliga rättigheter finna betydelsefull. Bland relevanta böcker publicerade på 2000-talet har jag bara hittat en i vilken den överhuvudtaget är diskuterad. Och författaren, Brian Orend, kommer omedelbart till slutsatsen att distinktionen egentligen inte går att upprätthålla (2002: 31–32). Detta ser jag som typiskt och politisk-filosofiskt tragiskt.

Orend hänvisar bakåt till bl. a. Shue (1980), där hans argumentering finns i mera detalj, men jag tycker Orend ger en bra sammanfattning, och kommer att nöja mig med den. Jag ska dock först citera Shue:

Frequently it is asserted or assumed that a highly significant difference between rights to physical security and rights to subsistence is that they are respectively »negative» rights and »positive» rights. This position, which I will now try to refute, is considerably more complex than it at first appears. (Shue 1980: 35)

I sin argumentering utgår Orend, följandes Shue, från att där det finns rättigheter måste det också finnas någon slags korrelerade skyldigheter. Han har alltså som utgångspunkt att *rättigheter implicerar skyldigheter*. Mot detta har jag inget att invända. Det är enbart slutsatsen att vi inte längre ska bry oss om en distinktion mellan negativa och positiva rättigheter som jag bestrider. Så här formulerar Orend sig:

A negative right can be defined as one which imposes a correlative duty which calls only for *inaction* on the part of the duty-

bearer, be it a person or institution. [...] A positive right, by contrast, can be defined as one which imposes a correlative duty which *does* call for action on the part of the duty-bearer. [...] Many thinkers in the past, such as Cranston, were tempted to claim that negative rights line up with civil and political rights, whereas positive rights line up with social and economic rights: [...] These thinkers concluded that since it is both reasonable and affordable to require non-interference, and both unreasonable and costly to demand provision and aid, civil and political rights are the only genuine human rights in existence. Strictly speaking, this equation does not seem sustainable. [...] a well-functioning legal system is something very near and dear to the defenders of civil and political rights. So here is a case of civil and political right imposing correlative duties that are positive in nature. Thus, the older equation [skillnaden mellan »calls for inaction» och »calls for action»] breaks down. (2002: 31–32)

Orend anser, för att göra denna korta presentation ännu kortare, att eftersom negativa rättigheter likt de positiva kräver personer som i aktiv handling ser till att de förverkligas, så finns det ingen artskillnad mellan rättigheterna. Hans och Shues, som jag fattar dem, viktiga poäng är att hävda att de positiva rättigheterna lika gärna som de negativa kan kallas mänskliga rättigheter, och bör så kallas. Speciellt Shue skrev i en tid när ett betydande antal filosofer ansåg att inga positiva rättigheter borde kallas mänskliga rättigheter. Här är jag helt på Orends och Shues sida. Men av detta följer inte att allt tal om en väsentlig innehållslig skillnad mellan den första och andra generationen av mänskliga rättigheter ska förpassas till historien. Man kan istället försöka förtydliga distinktionen.

Mitt definitionsförslag

GENAST NÅGON HÄVDAR »Det är en mänsklig rättighet att ...», så kan man när att-satsen blivit färdig fråga sig: är det principiellt omöjligt för mig att som enskild person handla i enlighet med denna rättighet gentemot alla människor? Kalla denna fråga *omöjlighetsfrågan*.

Till påståendet »Det är en mänsklig rättighet *att inte* bli misshandlad/ dödad/ hindrad att yttra sig/ hindrad att organisera sig» kan jag svara: »Nej, det är inte principiellt omöjligt för mig som enskild person att alltid låta bli att misshandla/ döda/ hindra någon att yttra sig/ hindra någon att organisera sig». Rättigheten är då en *att-inte* rättighet. Och sådana vill jag kalla negativa rättigheter.

Till påståendet »Det är en mänsklig rättighet *att få* skolgång/ sjukvård/ äldreomsorg/ arbete/ arbetslöshetsersättning» måste mitt svar bli: »Ja, det är principiellt helt omöjligt för mig att som enskild person ge sådant till alla». Rättigheten är då en *att-få* rättighet. Och sådana vill jag kalla positiva rättigheter.

Utifrån ovanstående föreslår jag definitionerna i nästa stycke. Notera att uttrycket »mänsklig rättighet» inte definieras, utan tas för givet; det återfinns i både definiendum och definiens. Det är bara själva tudelningen som blir definierad.

Negativ mänsklig rättighet = _{def} en mänsklig rättighet i vilken omöjlighetsfrågan kan besvaras nekande.

Positiv mänsklig rättighet = _{def} en mänsklig rättighet i vilken omöjlighetsfrågan måste besvaras jakande.

Likheten till Orends distinktion torde vara uppenbar. Men medan han förkastar sin distinktion, så kan man utan att på minsta sätt tumma på min ställa och försöka besvara nedanstående tre för diskussionerna om mänskliga rättigheter viktiga frågor. Den första handlar om rättigheternas förhållande till grundläggande moralfilosofi, den andra om det existentiella första-personsperspektivet på mänskliga rättigheter, och den tredje om problemet att en juridifiering av mänskliga rättigheter kostar pengar. Det är inte bara att stif- ta lagar, de kräver också betalda personer som ser till att de efterlevs.

1. *Kan både negativa och positiva rättigheter moralfilosofiskt försvaras?* Libertarianer och t. ex. Maurice Cranston (1967) anser att bara de negativa kan, medan t. ex. Alan Gewirth (1996) och Amartya Sen (2004) anser att båda typerna kan ges denna status. Mitt eget försvar för den senare positionen finns i (Johansson 2017,

2018). Välfärdsstater innehåller både negativa och positiva rättigheter, och sådana stater vill libertarianer avskaffa.

2. *Kan man som enskild person kräva av sig själv att alltid handla i enlighet med mänskliga rättigheter? Vad gäller de negativa rättigheterna så tycks det ganska rimligt. För de positiva kan det å andra sidan tyckas självklart att det är mer än orimligt, det är omöjligt. Av själva definitionen på en positiv rättighet följer ju att ingen person ensam kan förverkliga en sådan. Men saken är mer komplicerad än så. Enskilda personer kan, eftersom rättigheter implicerar skyldigheter, se sig som skyldiga att på något sätt verka för realiserandet av en stat eller en hel värld som innehåller inte bara negativa utan också positiva mänskliga rättigheter. Sättet att verka får naturligtvis variera med samhällelig position.*

3. *Kostar rättighetstyperna lika mycket att juridifiera? Såvitt jag kan se, så anser de flesta som funderat över problemet att de positiva rättigheterna normalt kostar mer. Och det är även min åsikt. Kort argumentering: både de negativa och de positiva rättigheterna kräver polis och rättsväsende (vilket alltså får Orend att förkasta sin distinktion mellan negativa och positiva rättigheter), men de positiva kräver fler institutioner än så. Ur kostnadsynpunkt kan man därför bara i undantagsfall likställa en positiv rättighet med en negativ. Kostnadsaspekten är också relevant för migrationsdiskussioner. Om en välfärdsstat (som alltså innehåller både negativa och positiva rättigheter) jämförs med en libertariansk stat (som alltså endast innehåller negativa rättigheter) så kommer immigration – under antagandet att ingen av staterna har arbetskraftsbrist – att vara dyrare för välfärdsstaten än för den libertarianska staten. En välkommen in-hälsning får olika offentlig-ekonomiska konsekvenser i de två typerna av stater. Här är alltså den distinktion jag förordar av betydelse för klarheten i diskussionen.*

Jag kan sammanfatta mina åsikter (vilka jag tror överensstämmer med Sens) så här. Både negativa och positiva mänskliga rättigheter

är moralfilosofiskt försvarbara rättigheter. Rättigheterna tillfaller mänskliga individer som individer, både oberoende av kommunitär tillhörighet (lika med: anti-identitetspolitik) och oberoende av om en stat garanterar dem (lika med: anti-rättspositivism). Man bör arbeta för att dessa moralfilosofiskt försvarbara rättigheter juridifieras, men juridifiering bör bara ske när lagarna ifråga har reell chans att upprätthållas. Innan de juridifierats, så är mänskliga rättigheter en relation mellan individer och moraliska normer. När de har juridifierats, så har de dessutom blivit en relation mellan enskilda medborgare och den stat de tillhör.

Självreflektion

DETTA VAR MITT förslag till begreppsbestämning. Nu kan man reflektivt fråga: vad är det egentligen jag gjort? Mitt eget svar är att jag gjort en begreppsexplikation i Rudolf Carnaps mening. Utifrån en snäv grupp av välkända begreppspår har jag föreslagit en ny begreppspårsdefinition. Den (i) bevarar i stort sett extensionen hos de gamla begreppspåren (d.v.s. vad de refererar till), men (ii) stipulerar en ny intension (d.v.s. mening eller begreppsinnehåll). Denna nya stipulerade intension (iii) är mer precis än de gamla, och (iv) är därför i vissa viktiga diskussioner bättre lämpad och mer fruktbar att använda än de gamla.¹

→

Ingvar Johansson är professor emeritus med anknytning till Institutionen för idé- och samhällsstudier, enhet för filosofi, vid Umeå universitet.

Noter

1. Tack till Cathrine Felix och Magnus Jedenheim-Edling för förtjänstfulla kommentarer på en tidigare version.

Referenser

CRANSTON, MAURICE (1967) »Human Rights, Real and Supposed», i Raphael, D.D. (red.)

NEGATIVA OCH POSITIVA MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER:
EN BEGREPPSUTREDNING OCH ETT BEGREPPSFÖRSLAG

- Political Theory and the Rights of Man*, Macmillan, ss. 43–53.
- GEWIRTH, ALAN (1996) *The Community of Rights*, University of Chicago Press.
- JOHANSSON, INGVAR (2017) »Mänskliga rättigheter och deras moralfilosofiska fundament», *Filosofisk Tidskrift*, 2017(1), ss. 39–52.
- JOHANSSON, INGVAR (2018) »Replik till Bauhn», *Filosofisk Tidskrift*, 2018(1), ss. 42–43.
- NICKEL, JAMES W. (2007) *Making Sense of Human Rights*, andra utgåvan, Blackwell Publishing.
- NICKEL, JAMES W. (2019) »Human Rights», i Zalta, E.N. (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, plato.stanford.edu/entries/rights-human
- OREND, BRIAN (2002) *Human Rights: Concept and Context*, Broadview Press.
- SEN, AMARTYA (2004) »Elements of a Theory of Human Rights», *Philosophy & Public Affairs* 32(4), ss. 316–356.
- SHUE, HENRY (1980) »Basic Rights», Princeton University Press.